

HEGGEN HEBBEN EEN RIJK GEVARIËERD INSEKTENLEVEN

Het Zuidbevelandse heggenlandschap

G.J. Siob

Meldoornhagen zijn vooral op Zuid-Beveland en Walcheren kenmerkend voor de zogenoemde oudlandgebieden. Aldus aangeduide arealen zijn de oudst bedijkte gebieden in Zeeland en dateren als polder uit de 12e en 13e eeuw na Chr.

De heggen worden vooral aangetroffen in de hogere randgebieden, de lage kernen zijn over het algemeen te zilt, daarom ontbreken ze in de Goesse Poel en de kernen van de Kapelse- en Yerseke Moer.

Door de inundatie van Walcheren in de oorlogsjaren zijn daar de heggen volledig verdwenen. Doordat in de daarop volgende herverkaveling de natuurlijke groeiplaatsen - de slootkanten - in veel gevallen op plaatsen midden in de sterk vergrote en genormaliseerde kavels kwamen te liggen was herkolonisatie niet goed mogelijk. Temeer daar de landbouwer juist rond 1950 de beschikking kreeg over bestrijdingsmiddelen die in die tijd als een soort wondermiddel werden beschouwd en waarmee kwistig werd omgesprongen, is op de oude groeiplaatsen geen heg meer te vinden, hoogstens nog een enkele losse struik.

De als compensatie voor de verdwenen heggen ingeplante, véél te smalle wegbepanting kunnen als landschapselement nog kwaliteiten bezitten, als broedplaats voor zangvogels zijn ze echter niet meer dan een goedkoop surrogaat.

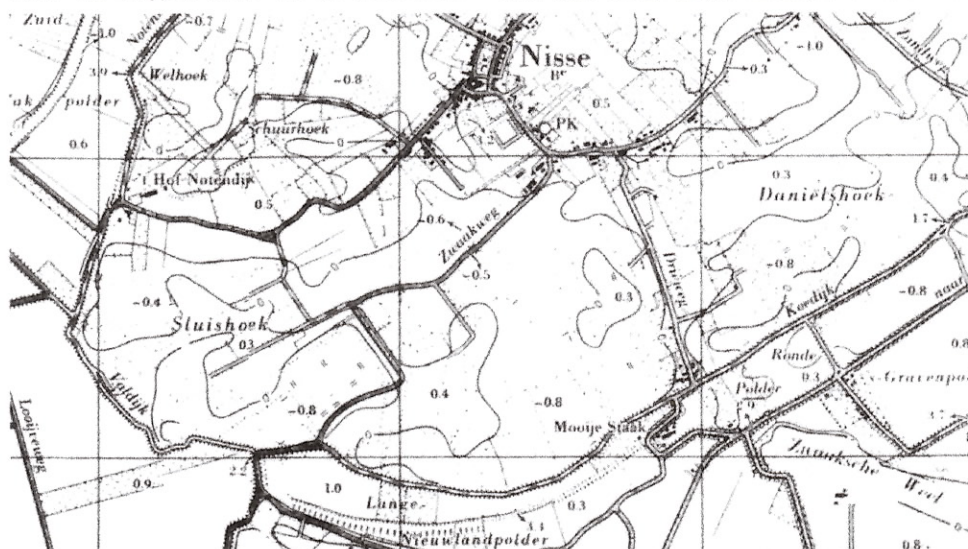
Vooraf ten westen van Ellewoutsdijk op Zuid-Beveland kwamen vóór de watersnoodramp van 1953 ook veel heggen voor. Ook hier werd in de daarop volgende herverkaveling à la Walcheren de zaak 'verbeterd'. Resultaat ten opzichte van de ornithologische waarden is te raden: nihil!

In Kapelle en Wemeldinge komen momenteel nog veel waardevolle elementen in de vorm van heggen voor. De op provinciaal

niveau werkzame milieugroeperingen doen hun uiterste best nog zoveel mogelijk hiervan te redden bij de in uitvoering zijnde ruilverkaveling.

Waarom verdwijning?

Ik kan me voorstellen dat de lezer, die de Zeeuwse situatie niet kent, zich afvraagt wáárom zo veel van die heggen moeten verdwijnen. De oorzaak is terug te vinden in de vorm van de kavels die kenmerkend is voor deze oudlandgebieden: ze zijn heel grillig, persoonlijk spreek ik altijd van een legpuzzel-verkaveling. Het is te begrijpen dat bij de huidige landbouwmethode een dergelijke verkaveling nogal wat bezwaren met zich meebrengt. Anderzijds is het zeer

Fragment van de topografische kaarten 48G(Ellewoutsdijk), 48H(Hansweert), 48E(Woiphaartsdijk) en 48F(Goes) van het heggenlandschap ten zuiden van Nisse, 1 : 25.000 van de Topografische Dienst.

Een wiel in het heggenreservaat van Nisse, 21 augustus 1979.

Foto: Loek van der Leur.

de vraag of deze onoverkomelijk zijn en of de ingeleverde waarden opwegen tegen het behaalde economische resultaat.

Een andere reden waarom men van landbouwzijde naar verbetering van de kavelvorm streeft heeft eveneens te maken met de mechanisatie in de bedrijfsvoering. In Zeeland heeft de landbouw, eventueel in combinatie met ooftteelt, altijd centraal gestaan, slechts weinig bedrijven vinden

grotendeels hun bestaan in de melkveehouderij. Vroeger had men de weilanden nodig voor de vele paarden die werkzaam waren op de bouwlanden, hiervoor zijn tractoren in de plaats gekomen. Daarna is meer mestvee in de vorm van stieren in deze gebieden gekomen. Omzetting in bouwland was in veel gevallen vanwege te hoge en/of te zilte grondwaterstanden niet mogelijk. Bij de ruilverkavelingen wordt grote aandacht

Overzicht van het landschap van het heggenreservaat bij Nisse, 21 augustus 1979.

Foto: Loek van der Leur.

besteed aan de ontwatering hierdoor wordt het in veel gevallen wél mogelijk deze graslanden om te zetten in bouwland dat beter in de bedrijfsvoering past.

Heggen langs landbouwkavels geven schaduw hetgeen vooral bij het rijpingsproces van het gewas een vertraging tot wel enige weken te zien geeft, bij de huidige snelle oogstmethoden stuit dit op moeilijkheden.

Al met al komt het er op neer dat landbouw en natuur- en landschapsbehoud elkaar zullen moeten vinden in een financiële oplossing. In Zeeland wordt hier op het ogenblik hard aan gewerkt, iedereen heeft goede hoop dat de regeling met de onderhoudsovereenkomsten gunstig zal werken, het resultaat zal echter over enige jaren pas bekend zijn.

Gebied nabij Goes

Ten zuiden en westen van Goes op de hoge randen om het lage middengebied van de Goesse Poel werden kilometers bijzonder fraaie heggen aangetroffen. Helaas zijn ook hier zeer veel heggen verdwenen in het kader van een ruilverkaveling. Ten zuiden van Nisse is het zogenoemde heggenreservaat, ter grootte van 52 ha, vrijgehouden van ruilverkavelingswerken. In het zelfde gebied ligt aan losse elementen nog eens circa 20 ha dat middels aankoop door CRM kon worden veiliggesteld. Voor deze ruim 70 ha ligt de toekomst vast: het zal worden beheerd door

het Staatsbosbeheer. Buiten dit gebied zijn op verscheidene plaatsen vooral nabij 's Gravenpolder en 's Heer Arendskerke nog relatief veel van de oude perceelsscheidingen met de heggen gespaard gebleven. Of zij in de toekomst zullen blijven voortbestaan moet worden afgewacht.

Biologische waarden

In 'De Levende Natuur' 77 (1974) heb ik de avifauna van het heggenreservaat bij Nisse gepubliceerd. Voor uitgebreide ornithologische informatie zij daar naar verwezen.

Het doel van het onderzoek destijds was aan te geven wat en hoeveel er in deze heggen broedt om daarmee enerzijds het belang te demonstreren en anderzijds te onderstrepen wat er mét de heg aan broedvogels verdwijnt wanneer deze geroid wordt.

Zaak daarvoor was met keihard cijfermateriaal te komen dat absoluut onaanvechtbaar was. Dáárom werd dit vrij kleine gebied 67(!) maal in twee jaren bezocht op alle tijdstippen van het etmaal.

Bij elk bezoek werd op een blanco kaart iedere waargenomen zangpost nauwkeurig ingetekend. Daarbij bleek dat veel vogels er inderdaad een vaste zangpost op na houden, andere daarentegen helemaal niet. Dit was heel duidelijk het geval met de Braamsluiper die steeds verhuizend op allerlei plaatsen zingt, ten minste wanneer hij niet in het territorium van een soort-

Het verkavelingspatroon wordt gekenmerkt door een veelheid van kleine perceeltjes. Nisse, 21 augustus 1979. Foto: Loek van der Leur.

Een extensief beheer van het grasland draagt bij aan de natuurlijke rijkdom. Let op de schapen. Nisse, 21 augustus 1979. Foto: Loek van der Leur.

genoot terecht komt. Het was voor deze soort nodig om dubbeltellingen te voorkomen door ze te ringen met behulp van mistnetten.

Een ander punt dat bij deze inventarisatie duidelijk is gebleken betreft het feit dat slechts sporadisch alle individuen van één bepaalde soort op het zelfde tijdstip zingen. Hieruit volgt dat het **onmogelijk** is het aantal broedvogels één bepaalde soort betreffend op één tijdstip vast te stellen! Uiteraard praten we hier over zangvogels. Uit het voorgaande is op te maken dat inventarisaties waarbij op één morgen bepaalde soorten zangvogels worden geteld die bij een volgend bezoek niet meer worden 'meegenomen' niet compleet behoeven te zijn: zij geven minimum aantallen weer.

Waarom zulke hoge dichtheden?

In de volgende alinea's zal ik trachten een aantal mij bekende facetten op te sommen die verantwoordelijk kunnen zijn voor de hoge broedvogeldichtheden in het bij Nisse onderzochte gebied.

Wanneer we over het hoe en waarom van biologische zaken gaan praten blijkt maar al te vaak dat we er in feite nog maar heel weinig van af weten

De ervaring heeft geleerd dat sommige zangvogelsoorten graag op bepaalde plaatsen vertoeven om er voor hun nageslacht te zorgen. Duidelijk is ook dat een rietvogel niet in struiken broedt en omgekeerd: een

struweelsoort niet in riet. Hoe vaak zien we echter dat een in onze ogen geschikte plaats niet wordt bezet door de vogelsoort die wij er verwacht hadden; waarmee dan kennelijk wordt aangetoond dat er nog andere eisen door de vogel gesteld worden die wij niet kennen of wellicht niet kunnen waarnemen met onze zintuigen.

Daarom bepaal ik me hier tot het noemen van een aantal zaken die van belang kunnen zijn. Gradiënten geven altijd hoge biologische waarden te zien mits de ontwikkeling ongestoord is, althans in een zo groot mogelijke mate. Wanneer er onkruidbestrijding plaatsvindt is daarvan dus al geen sprake meer; gelukkig vinden die hier nog maar zeer sporadisch plaats. Iedere haag heeft twee gradiënten: ter weerszijden is er een overgang tussen besloten en open, ook het verschil in begroeiing cq. grondgebruik is er een.

De heggen bestaan voornamelijk uit doornstruiken - meidoorns - met plaatselijk een menging van hondsroos, braam en wilde liguster; bovendien wordt hier en daar nog een verdichting gevormd door het begroeien met heggerank en bitterzoet. Afhankelijk van het grondgebruik is er meer of minder ondergroei van andere kruidachtige planten. Het geheel als massa heeft een rijk gevarieerd insectenleven doordat er in en om een heg een micro-klimaat heerst met vrijwel altijd windvrije situaties. Bovendien staan de heggen aan en boven zeer vochtige

tot natte sloten hetgeen het milieu door luchtvochtigheid nóg optimaler maakt.

Ook voor zaadeters is er ruimschoots voldoende te halen op de vele akkers in de directe nabijheid van het gebied. Tevens zijn er binnen vliegbereik een aantal zeer kruidenrijke Zeeuwse bloemdijken die eveneens een belangrijke productie van natuurlijke zaden hebben.

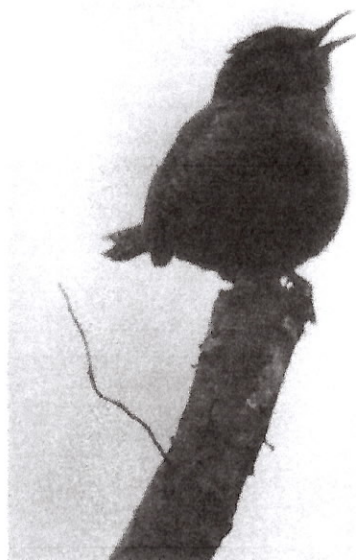
De absolute rust die in het gebied heerst draagt zeker in hoge mate bij tot de gescoorde ornithologische waarde. Het grootste deel van het grondgebruik bestaat namelijk uit het beweiden met meer of minder 'aanhankelijke' stieren; overigens de beste bewakers die men zich kan indenken. Zonodig is er voldoende geschikt drinkwater voorhanden in de veedrinkputten die in de weilanden liggen. De daar aanwezige slikoeverers leveren voor gegadigden massa's slijkvlegjes en andere bodembewoners. Het water is vaak 'dik' van de watervlooien en/of muggenlarven.

Beheer in de toekomst

Nog niet ter sprake kwamen de in de heggen aanwezige al of niet spontaan opgeslagen essen en iepen. Een deel daarvan werd vroeger als hakhout gebruikt. Vooral essenstelen hebben een goede naam omdat het hout, mits goed behandeld, splintervrij is. Evenals elders is de behoefte aan hakhout hier nihil geworden zodat dóórgroei van het gewas plaatsvindt hetgeen tot

Een heggenbewoner bij uitstek is Klein Jantje, de Winterkoning.

Foto: Rens Veenstra.

Bladzangers, zoals de Fitis, zoeken hun voedsel vooral op de bladeren. Beltrum, 23 juni 1975.

Foto: Jos Korenromp.

gevolg heeft méér bomen en door de ontstane lichtconcurrentie minder heg.

Het plaatselijk door laten groeien van enige bomen is niet bezwaarlijk, integendeel, het brengt een extra dimensie in die een aanvulling van de broedvogelstand bevordert: soorten als Zwartkop en Tjiftjaf eisen een boomlaag.

Een ander facet dat uit het handhaven van hakhout in de vorm van stobben en knoten voortvloeit is het creëren van natuurlijke holten voor hollenbroeders; deze categorie komt momenteel nauwelijks voor.

Het opsnoeien van de heggen behoeft geen bezwaar te zijn, de boer heeft al eeuwen overhangende takken en dergelijke afgehakt. Deze arbeid brengt een stuk noodzakelijke verjonging met zich mee die de instandhouding van de heg verzekert.

Er moet voor gewaakt worden dat de heggen in de 'watten' worden gelegd, dat is vroeger ook niet gebeurd!

Voor een goed beheer is het nog altijd het beste om terug te zien hoe de boer het voorheen deed om in navolging daarvan te handelen.

• G. J. Slob, Hugo de Grootstraat 8,
4416 EG Kruijningen.